

# GENETISCH GEWIJZIGD VOEDSEL ALS OPLOSSING VOOR HET HONGERPROBLEEM?

Een politiek-economische analyse  
van honger en ggo's



Hielke Van Doorslaer



nummer 72 – oktober 2012  
[www.mo.be](http://www.mo.be)



nummer 72 – oktober 2012 – [www.mo.be/papers](http://www.mo.be/papers)  
[ Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? ]



**MO\* papers** is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. MO\* papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO\* papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op [www.mo.be](http://www.mo.be). Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan [mopaper@mo.be](mailto:mopaper@mo.be) (onderwerp: alert)

**Hielke Van Doorslaer** studeerde politieke wetenschappen. Hij koos voor de optie 'Studie van de Derde Wereld' en is master in *Conflict and Development*. Hij werkt nu als beleidsmedewerker bij Oxfam-Wereldwinkels, waar hij de thema's klimaat en duurzame landbouw opvolgt.

**Redactieraad MO\* papers:** Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Ann Cassiman (Departement Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven), Ludo De Brabander (Vrede), Ann De Jonghe (Wereldsolidariteit), Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO\*), Nathalie Holvoet (Instituut voor Ontwikkelingsbeleid en -beheer Universiteit Antwerpen), Huib Huyse (HIVA KULeuven), Gijs Justaert (Wereldsolidariteit), Els Keytsman (Vluchtelingenwerk Vlaanderen), Hans Van de Water (VLIR-UOS), Didier Verbruggen (IPIS), Françoise Vermeersch (ABVV), Emiel Vervliet (hoofdredacteur MO\*-papers), Koen Vlassenroot (UGent).

**Informatie:** [mopaper@mo.be](mailto:mopaper@mo.be) of MO\*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel

**Suggesties:** [emiel.vervliet@mo.be](mailto:emiel.vervliet@mo.be)

Wereldmediahuis is ook uitgever van het maandblad MO\* en van de mondiale nieuwssite [www.MO.be](http://www.MO.be) (i.s.m. het nieuwsagentschap IPS-Vlaanderen).

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.



## Honger als politiek probleem

Volgens recente schattingen van de VN zou de wereldbevolking tegen 2050 ongeveer negen miljard mensen tellen. De bevolking van de industrielanden zal ongeveer gelijk blijven en de ontwikkelingslanden zullen het overgrote deel van de bevolkingstoename voor hun rekening nemen. De vraag die bijgevolg opduikt, is hoe we op onze planeet waar grondstoffen schaars en eindig zijn, een wereldbevolking van negen miljard mensen gaan voeden. Het landbouwareaal van onze aardbol is immers beperkt en het grootste deel van de bruikbare landbouwgrond is vandaag al in gebruik.

Het lijkt erop aan te komen om meer en beter te produceren op de grond die al in gebruik is. Die visie kadert in de zogenaamde 'productiviteitslogica'. Om iedereen te kunnen voeden, zo stelt deze logica, zullen we onze productielimieten aanzienlijk moeten verhogen. Om een maximale productiviteit en efficiëntie te garanderen, wordt dan vaak gekeken naar allerhande moderne en kapitaalsintensieve technologieën. Ook ggo's (genetisch gewijzigde organismen) passen in die logica: door gewassen te creëren die een hoger rendement per hectare beloven, zouden we honger uit de wereld kunnen helpen. Het uitgangspunt van die analyse is dus dat honger het gevolg is van een soort 'natuurlijke' schaarste: het is de beperktheid van onze planeet en de ontoereikendheid van de huidige technieken die er de oorzaak van zijn dat we niet voldoende voedsel produceren.

Het plaatje wijzigt echter grondig als we ons afvragen waarom vandaag één op zeven of meer dan één miljard mensen honger lijdt, hoewel alle rapporten uitwijzen dat we wel degelijk genoeg voedsel produceren om iedereen te kunnen voeden. En als we onderzoeken wie honger lijdt, komen we tot een nog vreemdere paradox: 75% van de hongerigen woont op het platteland en doet zelf aan kleinschalige landbouw. Zij voeden 70% van de wereld maar lijden zelf honger<sup>1</sup>. Honger lijkt daarmee zelden het simpele gevolg van een gebrek aan voldoende productie.

Onze conclusie is duidelijk: honger is op de eerste plaats 'sociaal geproduceerd' en wordt in stand gehouden door ongelijke sociale verhoudingen, een ongelijke verdeling en verkeerde beleidskeuzes. Honger is met andere woorden geen *technisch*, maar een *politiek* probleem.

1 Oxfam, 2011, Klimaat- en voedselcrisis. Duurzame kleinschalige landbouw als deel van de oplossing, Beschikbaar op: <http://www.ikgroeimee.be/nl/over-de-campagne>

## Armoede als grondoorzaak van honger

Het was Amartya Sen, de latere Nobelprijswinnaar Economie, die voor het eerst (in 1981) vaststelde dat honger niet het simpele gevolg is van een fysiek tekort aan voedsel, maar van een tekort aan koopkracht<sup>2</sup>. Mensen lijden geen honger omdat er onvoldoende voedsel beschikbaar is, maar omdat ze arm zijn. Ze lijden honger omdat ze over te weinig liquide middelen beschikken om voedsel aan te kopen.

Een eerste foute veronderstelling die het productiviteitsparadigma maakt, is dus dat voedsel zich bij een verhoogde productie ook automatisch zal verplaatsen van voedselrijke naar voedselarme regio's. In de praktijk blijkt dit niet het geval. Door opeenvolgende handelsliberalisering functioneren de markten voor landbouwproducten namelijk volledig op dezelfde wijze als alle andere markten voor handels- of koopwaar op de wereldmarkt: zij zullen zich niet verplaatsen naar waar de noden het hoogst zijn, maar naar waar de meest rendabele vraag zich voordoet, met andere woorden waar de bevolking over de hoogste koopkracht beschikt. Ongeacht de sociale, ecologische of humanitaire kosten zal koopwaar dus altijd op zoek gaan naar de plaats waar ze voor de hoogste prijs verkocht kan worden. Dat gegeven verklaart ook de nogal schokkende maar economisch perfect verklaarbare situatie waarbij voedselarme regio's hun zelf voorgebrachte landbouwproducten naar elders exporteren, simpelweg omdat de eigen bevolking te arm is om het voedsel te kopen dat ze zelf hebben voortgebracht<sup>3</sup>.

Dit verklaart bovendien ook waarom steeds meer landbouwproducten vandaag worden 'afgeleid' naar andere en meer winstgevende markten dan die van de voedselproductie voor één miljard hongerigen. Zo werd bijvoorbeeld in 2011 meer graan geoogst dan ooit tevoren: 2,3 miljard ton wereldwijd. Ondanks die recordoogst werd echter maar 46% hiervan gebruikt om mensen te voeden. De rest diende als voedsel voor een steeds groeiende veestapel (voor vleesproductie) of om steeds grotere volumes biobrandstoffen te produceren<sup>4</sup>. Beide komen vooral een rijke, welgevoede middenklasse ten goede. De vraag naar veevoeder en biobrandstoffen creëert op die manier nieuwe marktmogelijkheden die rendabeler zijn dan de voedselproductie voor de (arme) bevolking. Het recht op voedsel treedt zodoende steeds dwingender in concurrentie met de vraag naar meer vlees en schijnbaar 'groene' oplossingen voor onze fossiele energieafhankelijkheid.

Bovendien wakkert de vraag naar biobrandstoffen ook grootschalige processen van landroof aan, waarbij kleinschalige, familiale boeren steeds vaker van hun land worden verdreven ten voordele van kapitaalkrachtige investeringsgroepen of grootschalige landbouwbedrijven.

De roep naar meer productie gaat bijgevolg alleen maar op als we voorrang blijven geven aan het produceren van voedsel voor afgeleide doeleinden: meer vlees en meer auto's<sup>5</sup>.

2 Sen A., 1981, *Poverty and Famines. An essay on entitlement and deprivation*, Oxford: Clarendon Press.

3 De Schutter O., 2012, *La transition vers des systèmes agro-alimentaires durables: la chance de Rio+20*, Rede bij de uitreiking van de FRDO-persprijs voor duurzame ontwikkeling, beschikbaar op: <http://www.frdo.be/DOC/fora/Olivier%20De%20Schutter.pdf>

4 IAASTD, 2009, *Agriculture at a Crossroads. International assessment of agricultural knowledge, science and technology for development*, Washington: Island Press. Zie ook: <http://www.globalagriculture.org/>

5 Holt-Gimenez E., 2012, We already grow enough food for 10 billion people – and still can't end hunger, Huffington Post, Beschikbaar op: [http://www.huffingtonpost.com/eric-holt-gimenez/world-hunger\\_b\\_1463429.html](http://www.huffingtonpost.com/eric-holt-gimenez/world-hunger_b_1463429.html)

Meer productie op zich is evenwel geen voldoende voorwaarde om honger uit de wereld te helpen. Integendeel, het eenzijdig verhogen van de productie van voedselgewassen zal er geenszins toe leiden dat de honger plotseling verdwijnt. In dat opzicht werkt het benadrukken van meer productie ook ‘depolitisierend’: het stelt de bestaande machtsstructuren en ongelijkheden niet langer in vraag. Nochtans zullen strategieën die honger uit de wereld willen helpen in de eerste plaats de inkomsten van arme boeren op het platteland moeten verhogen, zodat ook zij zich toegang kunnen verschaffen tot voedsel. Alle andere strategieën zijn gedoemd om te mislukken.



## Ggo's verergeren de kwaal

Recentelijk kwamen ggo's als onderdeel van een zogenaamde nieuwe ‘Groene Revolutie’ – een landbouwstrategie die de nadruk legt op gewassen met hoog rendement – weer vaak in de media als wondermiddel tegen de honger. Een ggo is een genetisch gemanipuleerd of gemodificeerd organisme. Genetisch modifieren is het door de mens handmatig en gericht veranderen van de genen van een organisme. Erfelijke eigenschappen worden dan overgebracht van één soort naar een andere. Het belangrijkste doel van genetische modificatie ligt erin organismen te creëren die als het ware ‘beter’ zijn en dus meer opbrengsten genereren dan al bestaande planten en gewassen.

Tot voor kort had de ontwikkeling van ggo's twee hoofdfuncties. Enerzijds moesten ze bestand zijn tegen bepaalde sterke onkruidverdelgers. Die kunnen een hoop werk uitsparen en worden dus vooral ingezet in de grootschalige, gemechaniseerde landbouw. Omdat diezelfde onkruidverdelgers echter ook de planten zelf aantastten, moest men gewassen creëren die immuun waren voor de verdelgingsstoffen. Anderzijds werden ggo's ook resistent gemaakt tegen bepaalde insecten.

Meer recentelijk is er nog een belangrijke functie voor de ggo's naar voren gekomen: het inbouwen van weerstand tegen diverse vormen van milieustress zoals droogte, overstromingen, verzilting, hoge temperaturen, ultraviolette straling, enzovoort. Ten slotte investeert de biotechnologische industrie vandaag ook sterk in de ontwikkeling van genetisch gemanipuleerde gewassen die bestemd zijn voor de productie van bio- of agrobrandstoffen. Zo heeft de Belgische overheid onlangs nog een open veldproef goedgekeurd met langere maïsplanten die op die manier meer opbrengst per hectare moeten opleveren.

Het is evenwel bijzonder duur om dergelijke ggo's te ontwikkelen. De hoge kosten voor onderzoek en ontwikkeling van ggo's zal dus ergens gecompenseerd moeten worden. In de praktijk gebeurt dit door de genetisch gemanipuleerde gewassen en de bijhorende zaden te patenteren. Grote bedrijven, die zich de kosten van onderzoek en ontwikkeling kunnen veroorloven, zullen hun investering dus terugwinnen door gewassen en zaaigoed te privatiseren en te monopoliseren. Op die manier worden kleine producenten in toenemende mate afhankelijk gemaakt van grote agrochemische bedrijven, die vaak in koppelverkoop zaaigoed, pesticiden en synthetische meststoffen aanbieden. Bovendien worden boeren op die manier verplicht om geld te betalen voor het gebruik van een gemeenschappelijk goed (zaden) dat essentieel is voor hun voortbestaan.

Ggo's vormen daarmee een schoolvoorbeeld van wat kritische denkers als Ivan Illich en André Gorz 'gesloten' of 'heteronome' technologieën noemden<sup>6</sup>: in plaats dat ggo's boeren in staat stellen om op autonome wijze controle uit te oefenen over de eigen levensomstandigheden, onderwerpt deze technologie hen aan de machtswillekeur van grote spelers in de productieketen. Ggo's beperken met andere woorden de bewegingsvrijheid en zelfredzaamheid van kleine boeren. De keuze voor ggo's versterkt zodoende de machtsconcentratie in de agrosector. Een handvol bedrijven (Monsanto, DuPont, Dow, Syngenta, Cargill, ADM, BASF, Bayer) beheerst nu al de markt van ggo-zaden en bijhorende agrochemicaliën. Tien bedrijven hebben wereldwijd maar liefst 84% van de agrochemicaliën in handen<sup>7</sup>. Daarmee beschikken dergelijke ondernemingen over een gigantische marktmacht die hen toelaat op oneerlijke wijze aan prijszetting te doen. Door de afhankelijkheid van erg dure inputs voltrekt zich bovendien een proces van schaalvergroting, waardoor kleinschalige, familiale landbouwbedrijven steeds vaker uit de markt geduwd worden. Het zijn immers vooral de grote landbouwbedrijven met voldoende afzet en kredietmogelijkheden die zich deze dure technologieën kunnen veroorloven. Het ontwikkelingspotentieel van een dergelijk landbouwmodel is dus nagenoeg nihil of onbestaande: het drijft kleine boeren verder in de armoede en komt alleen grote en gevestigde spelers ten goede.

## Duurzaam en milieuvriendelijk?

Een ander argument dat vaak gehoord wordt in de discussie is dat ggo's kunnen bijdragen tot een milieuvriendelijkere en duurzamere landbouw, omdat de technologie het gebruik van onkruidverdelgers helpt terug te dringen. De ggo-technologie gaat echter uit van de moderne, hedendaagse wetenschapsopvatting: ze reduceert complexiteit om bepaalde processen inzichtelijker en manipuleerbaar te maken. Zo herleidt de ggo-technologie de complexiteit van kenmerkcreatie tot het mechanistisch functioneren van één of enkele genen. Van een actieve interactie tussen genen, gewassen en omgeving is nagenoeg geen sprake. Een dergelijke reductionistische wetenschapsopvatting (één gen = één kenmerk) is essentieel om patentering en commercialisering mogelijk te maken. Een gen kan gepatenteerd en geprivatiseerd worden, een complex organisme en zijn samenhang (cel, individu, eco-systeem) niet of

6 Illich I., 1973, *Tools for Conviviality*, London: Harper and Row. Zie ook: Gorz A., 2011, *De markt voorbij. Voor een hedendaagse politieke ecologie*, Oikos en Socialisme 21.

7 Staes B., 2011, Dit is het debat dat ik wil voeren na 'Wetteren', beschikbaar op: <http://www.bartstaes.be/articles.php?id=3433>

toch veel moeilijker. Die reductionistische opvatting is dus een noodzakelijk onderdeel van een geprivatiseerde bio-economie<sup>8</sup>.

De natuur gaat echter slim om met dergelijke eenzijdige oplossingen en omzeilt die door nieuwe resistenties te ontwikkelen. Uit ervaring met herbicidetolerante gewassen – gewassen bestand tegen bepaalde onkruidverdelgers – blijkt dat de oplossing meestal van tijdelijke aard is. Het is meestal een kwestie van tijd vooraleer de bedreiging op het gewas zich aanpast aan het nieuwe genetisch gemanipuleerde gewas, en het gewas dus opnieuw kapot kan maken. Niet zelden zal de introductie van ggo's op lange termijn dus leiden tot méér en niet minder gebruik van verdelgingsstoffen.

Het enige voordeel dat ggo's bieden is een logistiek voordeel: ze vergemakkelijken het landbouwproces (door het telen van uniformere gewassen) en laten toe dat grotere oppervlaktes land beheerd kunnen worden door eenzelfde entiteit – een grote boer of grootschalig landbouwbedrijf<sup>9</sup>. Velden waar ggo-gewassen groeien zijn dus heel vaak monoculturen. Maar alles inzetten op één gewas brengt hoge risico's met zich mee, zelfs als dit gewas beschermd is tegen bepaalde omstandigheden. Een teelt met grote diversiteit van gewassen houdt uiteraard veel minder risico's in, omdat elk gewas bestand is tegen andere omstandigheden. Ggo's zorgen met andere woorden voor een versterking van het industriële landbouwmodel dat sterk afhankelijk is van kunstmeststoffen en chemische bestrijdingsmiddelen en dat leidt tot grootschaligheid en een afname van de biodiversiteit. Ggo's zijn dus geen duurzame oplossing voor het voedselprobleem.



## Fair trade als alternatief

Willen we honger de wereld uit helpen, dan zullen we op zoek moeten naar een landbouwsysteem dat erin slaagt om tegelijk de armoede uit te roeien en voedselzekerheid te garanderen voor de huidige en toekomstige generaties. Een landbouwsysteem gebaseerd op ggo-technologie slaagt hier niet in en is daarom ook incompatibel met de fairtradecriteria: *“Genetically Modified (GM) crops do not contribute to sustainability in the long run. GM crops increase dependencies on external inputs and discourage an integrated approach in the production system thus inhibiting resiliency. GM crops may also have potential negative impacts on human health and to the environment.”*<sup>10</sup>

8 Swyngedouw E., 2011, Stellingen van een beschaamde professor over ggo-aardappels en andere controverses, *Dewereldmorgen*. Beschikbaar op: <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2011/06/15/stellingen-van-beschaamde-professor-over-ggo-aardappels-en-andere-controverses>

9 Magdoff F., 2008, The World Food Crisis: sources and solutions, *Monthly Review*, 60 (1). Beschikbaar op: <http://monthlyreview.org/2008/05/01/the-world-food-crisis-sources-and-solutions>

10 FLO, 2011, *Fairtrade Standard for Small Producer Organizations*, beschikbaar op: [http://www.fairtrade.net/fileadmin/user\\_upload/content/2011-12-27\\_SPO\\_EN\\_FINAL.pdf](http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2011-12-27_SPO_EN_FINAL.pdf)

Volgens Oxfam moet de ontwikkeling van een landbouw- en voedingsysteem dat wel voldoet aan de dubbele doelstelling van armoedebestrijding en voedselzekerheid onvermijdelijk verlopen via het ondersteunen en versterken van een kleinschalige, familiale landbouw die inkomens genereert op de plaats waar de meeste boeren wonen – op het platteland – en die een negatieve milieu-impact vermijdt. In de meeste landen in het Zuiden blijft de familiale landbouw nog altijd uitermate sterk vertegenwoordigd en biedt deze vorm van landbouw het meest efficiënte antwoord op het streven naar een duurzame landbouw – zowel op economisch als op sociaal en milieugebied. In het licht van het recht op voedselsoevereiniteit verdient de familiale landbouw dan ook massale steun.

Binnen dit model wordt voorrang verleend aan de lokale en regionale voedselproductie, die zich baseert op gediversifieerde en agro-ecologische productiesystemen in navolging van een familiaal boerenmodel. De autonomie van de kleine producenten vormt de kern van de voedselsoevereiniteit<sup>11</sup>. Het concept verdedigt een rechtvaardige toegang tot grond en tot het beheer van water, evenals de ondersteuning van landbouwtechnieken die boeren in staat stelt zelf controle uit te oefenen over de nodige inputs: biologische of natuurvriendelijke landbouw, zaaigoed zonder octrooien, enzovoort. Bovendien is dit type productie ook beter opgewassen tegen de uitdaging van de klimaatverandering.

Daarom voert Oxfam-Wereldwinkels handel met achtergestelde producentengroepen in het Zuiden. Fair trade is handel als hefboom om die kansarme producenten de kans te geven om zich te ontwikkelen. Het model van fair trade ondersteunt coöperaties die de kleinschalige producenten een sterkere onderhandelingspositie garanderen. Door de opbouw van een handelsrelatie op lange termijn kunnen zij bovendien hun investeringen plannen. De boeren krijgen door de verkoop van hun fairtradeproducten een stabiel inkomen, met een gegarandeerde en kostendekkende minimumprijs. De fairtrade premie zorgt daarenboven voor een sociale versterking van de lokale gemeenschap. Doordat de fairtrade criteria zowel economisch, sociaal als ecologisch onderbouwd zijn, wordt de landbouwproductie ook in een duurzame richting ondersteund. Armoedebestrijding en voedselproductie worden op die manier gecombineerd tot een coherente ontwikkelingsstrategie.



11 Keseteloot T., s.d., Voedselsoevereiniteit. Een agenda voor de toekomst, Brussel: Oxfam Solidariteit. Beschikbaar op: [http://www.oxfamsol.be/nl/IMG/pdf/PFSA\\_NL\\_lowdef.pdf](http://www.oxfamsol.be/nl/IMG/pdf/PFSA_NL_lowdef.pdf)





## Reeds verschenen MO\* papers

### 2012

- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (UNDP)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about ? (Sanoussi Bilal)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (PHOS)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (Mieke Berghmans en Nadia Nsayi)
- mar 2012: Wat na Busan? (Bert Jacobs)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (Alex Duncan en Gareth Williams)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (Guy Standing)
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh)

### 2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo)
- nov 2011: Is India goed bezig? (Jean Drèze en Amartya Sen)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (Gijs Justaert en Bart Verstraeten)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (Marcus Leroy)
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (Hania Zlotnik and Fred Pearce)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een *game changer*? (Brigitte Herremans)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (Saartje Boutsen)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (Ronald C. Schoenmaeckers)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (Richard Wilkinson en Kate Pickett)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (Nemat Shafik)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (Rachel Perks en Koen Vlassenroot)

### 2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (Tom De Bruyn & Ignace Pollet)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (Elias Verbanck)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (John Vandaele & Marc Vandepitte)
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (Emiel Vervliet)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (Irene Khan and Steven Vanackere)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (Emiel Vervliet)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (Korneel De Rynck)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (Benjamin Sturtewagen)
- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (Marc Vandepitte)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (Harald Welzer en Jamie Shea)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (Jonathan Safran Foer en Louise Fresco)

## 2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (Kristof Clerix)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (Jean Reynaert en Patrick Develtere)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (Ahmed Rashid en Jef Lambrecht)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (Samia Suys)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (Dambisa Moyo en Kumi Naidoo)
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (Emiel Vervliet)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (Shirin Ebadi)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (Ruddy Doom en Simone Korkus)

## 2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (Emiel Vervliet)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (Saar Van Hauwermeiren)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (Emiel Vervliet)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (Catapa)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (Kristof Decoster)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (Raf Custers)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (Jan Aertsen en Dirk Barrez)
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (Forum for African Investigative Reporters - Vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (Bert Ingelaere)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (Saartje Boutsen)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (Emiel Vervliet)

## 2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (Marc Maes)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (IPCC, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (Ariel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Viva el populismo? (Emiel Vervliet en Alma De Walsche)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (Ludo De Brabander & Brigitte Herremans)

## 2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (Olivier Roy)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (Sara Frederix en John Vandaele)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (Saartje Boutsen en Jan Vannoppen)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (Jonathan Holslag)

**Al deze MO\*papers kunnen gratis gedownload worden op [www.MO.be/papers](http://www.MO.be/papers)**